

Den katolske kirkes fordømmelse af averroismen og ucensureret bogtrykning

To tekster fra det femte Laterankoncil (1512–1517)

*Oversættelse og indledning af Claus A. Andersen**

Indledning

Modstand mod filosofien, filosofikritik af enhver art, hører med til filosofiens historie. Det under Julius 2. påbegyndte og under Leo 10. videreførte femte Laterankoncil (1512–1517)¹ har for så vidt stor filosofihistorisk betydning. I det følgende skal præsenteres to tekster, som dokumenterer den katolske kirkes forsøg på at undertrykke enhver form for subversiv tænkning på tærsklen til reformationen. Den første tekst er specielt rettet imod en tendens i filosofiundervisningen ved renæssancens italienske universiteter, den anden skrider generelt ind mod ucensureret bogtrykning. Teksterne har formelt status som pavelige buller.

På koncilets ottende forsamling i december 1513 genoptoges kampen mod bestemte filosofisk-hæretiske positioner, som havde fundet foreløbig kulmination med pariserbiskoppen Étienne Tempiers fordømmelse af 219 filosofiske udsagn i 1277. Blandt disse udsagn finder vi tesen om verdens evighed, som udelukker, at verden kan være et produkt af en skabergud, og den om intellektets overindividuelle enhed, som udelukker individuelle sjæles udødelighed.² Begge teser nævnes i den af koncilet billigede bulle, men dens hovedfokus ligger på den anden tese. Bullen henviser til udødelig-

* Postdoc ved University of South Bohemia, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Studies

1. Kort skitsering af koncilets historiske kontekst i Wohlmuth (2000) 593 (med bibliografi); udførlig diskussion af den kirkepolitiske kontekst i Schmidt (2013) 113–37.
2. Jf. Fink (2014) 52–3 (teserne 87, 90, 98 og 99, som er forskellige varianter af tesen om verdens evighed), 46 og 54–56 (teserne 32, 109, 118, 121, som varierer tesen om det ene overindividuelle intellekt). Finks indledning redegør grundigt for baggrunden for fordømmelsen af de 219 filosofiske udsagn.

hedsdiskussionen som et brændende aktuelt emne, et problem, som kræver en reaktion fra kirkens højeste autoritet.

Baggrunden for bullen er undervisningen i den aristoteliske psykologi på renæssancens italienske universiteter, hvor Ibn Rushds udlægning af Aristoteles' notorisk obskure passage om det aktive intellekt (som producerer et erkendelsesindhold) og det passive intellekt (som modtager et erkendelsesindhold) i den tredje bog af *Om sjælen* nød stor opmærksomhed. Ibn Rushd (i den latinske tradition kendt som Averroes) kommenterede Aristoteles' skrift om sjælen ikke færre end tre gange. Alene den sene, "lange" kommentar blev oversat til latin – og er i sin helhed også kun overleveret i den latinske oversættelse (samt en hebraisk oversættelse, som er baseret på den latinske).³ I denne "lange" kommentar kom Ibn Rushd frem til, at både det passive intellekt og det aktive intellekt i sig selv må være overindividuelle størrelser, som det enkelte menneske ganske vist kan få del i, men på bekostning af dets individualitet. Fordelen ved denne udlægning var, at Ibn Rushd dermed kunne forklare det fænomen, at vi alle har adgang til det samme objektive, netop overindividuelle, erkendelsesindhold.⁴ Hvor idéen om et overindividuel aktivt intellekt var gængs også blandt andre islamiske filosoffer, som i forlængelse af den nyplatoniske tradition forstod det som en kosmisk instans, nemlig som det såkaldt tiende intellekt, der giver form og struktur til alt i den sublunære sfære, fremhævede Ibn Rushd selv, at hans teori om det overindividuelle passive (eller som han kaldte det: materielle) intellekt var et absolut novum.⁵ Det var ikke det eneste lærestykke, som de skolastikere, der læste Aristoteles gennem Ibn Rushds kommentarer, tog til sig.⁶ På langt sigt spillede det dog en særlig rolle for synet på Ibn Rushd, hvilket muligvis hænger sammen med den type kritik, som lærestykket udsattes for, og som udstillede det som særligt problematisk i kristen sammenhæng. Thomas Aquinas, som forfattede et stridsskrift imod læren om intellekts enhed, mente både, at der var tale

3. For et overblik over alle Ibn Rushds skrifter om intellektetproblematikken og deres overlevering henvises til Wirmer (2008) 325–64.

4. Vigtig er her især *Commentum 5* i Ibn Rushds kommentar til den tredje bog; jf. Averroes (1953) 406–7.

5. Averroes (1953) 399.

6. Ebbesen (1998) 596 oplister tre teser, som kan forbindes med de aristotelikere, som var stærkest påvirket af Ibn Rushd: Tesen om det fælles intellekt for alle mennesker, tesen, at lyksalighed er opnåelig i dette liv, og tesen om verdens evighed.

om en dårlig (platoniserende) udlægning af Aristoteles' position,⁷ og at teorien i sig selv var dårlig, især fordi den ikke forklarede, hvordan det enkelte menneske opnår erkendelse.⁸ Men derudover fremhævede han, at teorien var farlig for moralen, fordi tesen om det overindividuelle intellekt gør enhver forestilling om løn og straf i det hinsides meningsløs – og dét er “at sprænge moralfilosofiens principper.”⁹

I vores sammenhæng er det denne nærmest moraliserende kritik, der er vigtigst. Hvor renæssancens aristoteliske filosoffer gerne diskuterede både Ibn Rushds udlægning af Aristoteles og sagen selv, altså den intellektuelle sjæls beskaffenhed, så går netop denne type kritik igen i den modstand, som Ibn Rushds syn på sjælen mødte udefra, dvs. fra tænkere, som ikke selv bevægede sig inden for det aristoteliske paradigme.¹⁰ I 1489 mente Pietro Barozzi, også han biskop i en vigtig universitetsby, nemlig Padova, at måtte skride ind over for filosofiundervisningen i sin by. I et dekret, som menes specielt at have været rettet imod den aristoteliske filosofiprofessor Nicoletto Vernias († 1499) undervisning, mindede biskoppen, som sandsynligvis selv var påvirket af Marsilio Ficinos kristne nyplatonisme, de filosofistuderende og deres undervisere om deres sande kristne identitet, forbød dem overhovedet at diskutere Ibn Rushds tese om intellektets enhed og truede endelig med en hård straf, hvis forbudet skulle blive overtrådt:

Og da vi vil, at de som lærer filosofien, lærer den som en kristen filosofi, som er alle andre langt overlegen, og ikke aflægger den, og at de, som underviser [i den], også hvis de kalder sig selv for filosoffer, ikke glemmer, at de også er kristne, [...], og da vi endelig mener, at de, som disputerer over intellektets enhed, af netop denne grund mener frit at kunne begå selv de største skændsler, da der [efter døden] hverken findes belønning for dyderne eller straf for lasterne, så indskærper vi, at ingen af dem –

7. Thomas Aquinas (1976) 307; jf. også 302 og 314.

8. Thomas Aquinas (1976) 303–4.

9. Thomas Aquinas (1976) 306: “*Et ita hic homo non erit dominus sui actus, nec aliquis eius actus erit laudabilis uel uituperabilis: quod est diuellere principia moralis philosophie.*”

10. Fra den omfattende litteratur se især oversigtsartiklerne Hasse (2004) 447–66 og Hasse (2007) 115–21.

under trussel om ekskommunikation, den store straf, som de render ind i, hvis de modsætter sig – skal vove eller på nogen som helst måde begive sig af med offentligt at disputere over intellektets enhed.¹¹

Vernia selv, som tidligere havde stået ved Ibn Rushds syn på intellektet, forsikrede efterfølgende, at det var han skam kommet over.¹² Den ene af hans to berømte elever, Agostino Nifo (ca. 1470–1538), skiftede også mening om sagen. Han forklarede det selv med, at studiet af den græske kommentartradition, som netop i denne periode blev bedre tilgængelig i latinske oversættelser, havde overbevist ham om, at Ibn Rushd slet ikke stod for den bedste udlægning af Aristoteles' lære om sjælen. Alligevel henviste også Nifo til, at Ibn Rushds doktrin var i modstrid med kristendommen, og muligvis har netop dette trods alt vejet tungest for ham.¹³ Den anden af Vernias berømte elever, Pietro Pomponazzi (1462–1525), var derimod ubøjelig. Han var ganske vist også påvirket af den græske kommentartradition, især Alexander af Aphrodisias, som dog kun bestyrkede ham i, at den menneskelige sjæl dør med kroppen, og at intellektet i al sin aktivitet er afhængig af det sanselige input, hvilket kun er muligt, så længe sjælen er forbundet med en krop. Han fortsatte med at forelæse over emnet (i løbet af sit liv var han filosofiprofessor i Padova, Ferrara og Bologna) og udgav endda i 1516, tre år efter offentliggørelsen af vores bulle, sin *Afhandling om sjælens udødelighed* og udløste dermed en årelang kontrovers, som blandt andet førte til, at han dog – trods sin ubøjelighed – undlod at publicere to andre værker.¹⁴

11. Barozzis dekret, citeret efter Nardi (1958) 100: "*Volentesque ut et hi qui philosophiam discunt, sic discant ut christianam philosophiam, que longe omnium prestantissima est, non dediscant, et hi qui docent, dum se philosophos esse meminerunt, non obliviscantur se etiam christianos existere. [...] Et postremo existimantes eos qui de unitate intellectus disputant ob eam potissimum causam disputare quod, sublatis ita tum premiis virtutum tum vero suppliciiis vitiorum, existimant se liberius maxima queque flagitia posse committere: mandamus ut nullus vestrum, sub pena excommunicationis late sententie quam si contrafeceritis incurratis, audeat vel presumat de unitatis intellectus quovis quesito colore publice disputare.*"

12. Grendler (2002) 287; udførlig diskussion af Vernias udvikling i Mahoney (2000) tekst III.

13. Dette fremhæves overbevisende af Hasse (2004) 460–61 og Hasse (2007) 119–20.

14. Udførlig fremstilling af kontroversens forløb i Pine (1986) 124–234.

Den pavelige bulle fra 1513 kan til dels læses som et ekko fra Barozzis dekret. Udover forbudet mod selve teorien om det overindividuelle intellekt, indeholder bullen interessant nok også en direkte afvisning af doktrinen om den dobbelte sandhed,¹⁵ som Étienne Tempier havde lagt i munden på de aristotelikere, som fordømmelsen fra 1277 var rettet imod. Han anklagede dem (han tænkte nok på Siger fra Brabant og Boethius fra Danmark) for at gemme sig bag en skelnen mellem udsagn, som “er sande ifølge filosofien, men ikke ifølge den katolske tro, som om der var tale om hinanden modsatte sandheder.”¹⁶ Implikationen er, at så kan man jo bare sige, at en eller anden doktrin kun er filosofisk sand, og at man som filosof slet ikke behøver at interessere sig for, om den også er sand i teologisk henseende. I denne form havde (så vidt vides) ingen skelnet mellem to sandheder.¹⁷ Til gengæld finder vi strategien anvendt hos senere filosoffer, fx – i det mindste antydningvist – hos Pomponazzi selv, som i forordet til *Afhandling om sjælens udødelighed* bilder sin læser ind, at han ikke er helt sikker på, om det nu virkeligt forholder sig sådan med sjælen, som han mener; om det er tilfældet, må man spørge “mere kyndige” folk om.¹⁸ Dermed menes ingen ringere end pavestolen, som Pomponazzi slutter sin afhandling af med at underkaste sig.¹⁹ Vel at mærke efter hele afhandlingen igennem at have argumenteret for dødelighedstesens og diskuteret dens konsekvenser for moralen (nogle mennesker behøver faktisk ikke at frygte straf i helvedet for at leve et moralsk liv, mener han).²⁰ Der er uden tvivl en god del ironi i Pomponazzis underkastelse.

Det er ikke helt det Barozzi mente, da han mindede filosofferne om, at de også er kristne. Bullen fra 1513 har heller ikke plads til ironi, for den indskærper, at alle filosofilærere “så vidt muligt overbevisende” skal forsvare den kristne tro i deres forelæs-

15. Constant (2002) fremhæver afvisningen af denne doktrin som det mest bemærkelsesværdige, og et ofte overset, aspekt ved bullen.

16. Étienne tempiers fordømmelse af 219 filosofiske udsagn, citeret efter Fink (2014) 41.

17. Jf. Ebbesen (1998) 597.

18. Pomponazzi (1990) 4: “*Ceterum vero an ita se habeat res, ut existimo, peritiores consules.*”

19. Pomponazzi (1990) 236.

20. Pomponazzi (1990) 196.

ninger,²¹ og forkaster enhver doktrin, som ikke er i overensstemmelse med kristendommen, som hæresi. Det begrundes med, at “sandhed på ingen måde modsiger sandhed”.²² Historiens helt store ironi er dog her, at Ibn Rushd selv var en fortaler for sandhedens enhed. I den lange kommentar til *Om sjælen* fører han princippet, at “sandheden er i overensstemmelse med sig selv og på enhver måde giver vidnesbyrd om sig selv” tilbage til Aristoteles,²³ og i hans berømte fatwa om forholdet mellem filosofi og religion brugte han endda princippet til at postulere den nødvendige overensstemmelse mellem *Koranen* og ethvert apodiktisk bevist filosofisk udsagn.²⁴ For Ibn Rushd betyder det imidlertid, at filosofferne i bestemte tilfælde må fortolke på den hellige tekst (de skal bare holde deres fortolkning for sig selv, for almindelige mennesker vil kun blive forvirrede af at høre på den slags).²⁵ For Leo 10. og koncilsteologerne, der bakkede op om hans fordømmelse af averroismen (kun to af de tilstedeværende teo-

21. *Apostolici regiminis*, citeret efter Wohlmuth (2000) 606: “*Insuper omnibus et singulis philosophis in universitatibus studiorum generalium, et alibi publice legentibus, districte praecipiendo mandamus [...] teneantur eisdem veritatem religionis christianae omni conatu manifestam facere, et persuadendo pro posse docere [...].*”

22. *Apostolici regiminis*, citeret efter Wohlmuth (2000) 605: “*Cumque verum vero minime contradicat, omnem assertionem veritati illuminatae fidei contrariam, omnino falsam esse definimus [...].*”

23. Averroes (1953) 399: “*Veritas enim, ut dicit Aristoteles, convenit et testatur sibi omni modo.*” Jf. Aristoteles, *Anal. post.* I, cap. 32, 47a8–9. Se hertil Taylor (2000) 6–8.

24. Averroes (2014) 181.

25. Jf. Averroes (2014) 207–18.

loger gjorde det ikke),²⁶ var det derimod filosofien, der i givet fald måtte bringes i overensstemmelse med *Bibelen*, dvs. omformuleres til en, med Barozzis ord, “kristen filosofi”.

Kampen mod den filosofiske hæresi har også konsekvenser for de studerende. Bullen forbyder alle, der er bundet til det katolske ordensvæsen, at studere “filosofien og poesien” for længe, dvs. mere end fem år, uden at fortsætte til de mere nyttige fag, teologi og kirkeret. Studiet af de klassiske digtere var en væsentlig del af de “humanistiske studier”, som etableredes som et selvstændigt fag på renæssancens universiteter.²⁷ Det er ikke indlysende, hvordan et forbud mod overdreven interesse for antikkens poesi skulle bidrage direkte til en bekæmpelse af hæretiske filosofiske positioner. Men tendensen er tydelig nok: Det drejer sig om at tvinge de studerendes interesse i retning af teologien og kirkeretten og bort fra den før-kristne, dvs. hedenske, kultur.

Den anden koncilstekst er et forbud mod trykning af ucensurerede bøger. Denne bulle fandt billigelse på koncillets tiende forsamling den 4. maj 1515. Den har stor berøring med vores første tekst. Problemet, som den skal løse, består i, at den uindskrænkede trykkefrihed medfører udbredelse af litteratur, som ikke er i overensstemmelse med den kristne tro. Sådan som bullen skildrer problemet, har det to aspekter. Der er på den ene side problemet med den ukontrollerede udbredelse af latinske oversættelser af bøger, som er skrevet på græsk eller diverse semitiske sprog (hebraisk, arabisk, aramæisk), og på den anden side er der problemet med udbredelsen af kirkekritiske bøger og pamfletter skrevet på latin eller folkesprogene. Hvad angår dette sidste aspekt af trykkefrihedsproblematikken, så befinder vi os jo her på tærsklen til reformationen, og man må kreditere koncilsteologerne for faktisk at have forstået, at den hurtige og billige spredning af information og misinformation, alt efter synsvinklen, kan føre til store samfundsmæssige omvæltninger (omvendt vidner teksten faktisk også om, at koncilsteologerne ikke kun betragter det nye medium som en fare for kirken, men også som et potentielt nyttigt redskab i missionsammenhæng). Hvad den første del af problematikken angår, så er det med henblik på averroismen værd at

26. Den ene af de to var den kendte thomistiske teolog Tommaso De Vio, også kendt som Kardinal Cajetan, som i løbet af sin karriere selv skiftede syn på, om sjælens udødelighed kan bevises filosofisk – han kom frem til, at det kan den ikke. Se hertil Grendler (2002) 289.

27. Jf. Grendler (2002) 199–248.

bemærke, at der endnu i renæssancen blev produceret latinske oversættelser af Ibn Rushds værker. I modsætning til de middelalderlige oversættelser havde de ikke direkte udgangspunkt i den arabiske original, men derimod i hebraiske oversættelser, som så på deres side var baseret på originalteksten²⁸ (som ovenfor nævnt er den "lange" kommentar til *Om sjælen* et eksempel på, at det nogen gange også gik i modsat retning).

Averroismen rammes altså også af denne bulle, lige så meget som det naturligtvis også er tilfældet med de humanistiske studier med deres fokus på kilder i originalsprog, som bullen fra 1513 heller ikke gik forbi. Bullerne forsøger at bringe begge disse intellektuelle strømninger under kontrol.²⁹ Men hvor den første bulle er rettet direkte mod de primære aktører, filosoferne og humanisterne ved universiteterne, er den anden bulle rettet imod forlagsbranchen. Den stipulerer, at trykkere, som trykker en bog uden, at den først er blevet forelagt for og godkendt af den lokale biskop (eller en af ham udpeget person) og en inkvisitor skal straffes. Straffen består i ekskommunikation, offentlig afbrænding af hele oplaget af det pågældende værk,³⁰ en stor bøde (går til opførelsen af Peterskirken) samt et helt års suspension af retten til at trykke bøger. Det måske mest tankevækkende ved de to dokumenter læst i sammenhæng er sammenspillet af kontrol både med mediernes indhold og med medierne selv.

Koncilsdokumenterne er oversat efter Wohlmuth (2000), som gengiver den latinske tekst i førsteudgaven fra 1520 ledsaget af en mestendels nyttig tysk oversættelse. Wohlmuth udelader dog gennemgående den i koncilets buller næsten enslydende afsluttende standardformulering, den såkaldte "*sanctio*", som jeg derfor har suppleret fra 1520-udgaven (i en fuldstændig udgave af alle koncilsdokumenterne kan denne del af teksterne virke overflødig, men hvis man tager hvert dokument for sig virker det ufuldstændigt uden sanktionen).³¹ Buller identificeres ofte ved hjælp af deres begyndel-

28. Talrige eksempler i Cranz (1976); jf. også Burnett (2005) 385.

29. På denne baggrund er det måske værd at nævne (muligvis som eksempel på, at kontrollen kunne lykkes), at Jacopo Mantino i 1521 dedikerede sin latinske oversættelse, som var baseret på en hebraisk oversættelse, af to af Ibn Rushds naturfilosofiske Aristoteles-kommentarer til lige netop Leo 10. Se dertil Cranz (1976) 123.

30. Pomponazzis *Afhandling om sjælels udødelighed* blev faktisk brændt i Venedig. Jf. Pine (1986) 126.

31. Tekst 1 er fra Wohlmuth (2000) 605–6 henhv. *Concilium Lateranense* (1520) 107r–8r; tekst 2 er fra Wohlmuth (2000) 632–33 henhv. *Concilium Lateranense* (1520) 151r–v.

sesord. I den første teksts tilfælde er det *“Apostolici regiminis”*, i den andens *“Cum inter alia”*. Jeg har inddelt begge tekster i kortere afsnit for at gøre dem mere overskuelige. Bibelcitater i fodnoterne er fra Bibelselskabets online-udgave. I oversættelsen er nærheden til den latinske ordlyd blevet prioriteret højere end letlæselighed, fordi det drejer sig om historiske dokumenter og ikke om litterære tekster.

Tekst 1: Fordømmelsen af averroismen på koncilets 8. forsamling

Biskop Leo, Guds tjeneres tjener, til evig påmindelse, med det hellige koncils billigelse, [meddeler følgende]. Ansvar for den apostolske ledelse nøder os vedholdende til at lindre sjælenes kvaler, som den almægtige Skaber i det høje vil at vi bekymrer os om, og af hvilke især de forlanger opmærksomhed, som aktuelt plager de troende; vi vil, som samaritaneren i Evangeliet,³² gøre os stor umage i behandlingen med olie og vin som lægemidler, så ikke det, som Jeremias sagde, vendes imod os: “Er der ingen balsam i Gilead, er der ingen læge der?”³³

Nu i vore dage, vi bærer det med smerte, har ukrudtets sædemand, menneskeslægtens gamle fjende, vovet på Herrens mark at så og nære nogle yderst farlige fejl, som af de troende altid er blevet forkastet, og som især vedrører den fornuftige sjæls natur, nemlig, at den er dødelig eller én i alle mennesker, og nogle af de letsindigt filosoferende hævder, at det i det mindste ifølge filosofien er sandt; idet vi ønsker at anvende de egnede lægemidler imod denne pest, fordømmer og forkaster vi med det hellige koncils billigelse alle, som hævder, at den fornuftige sjæl er dødelig eller én i alle mennesker, samt de, som betvivler dette: at den ikke blot eksisterer gennem sig selv og væsentligt som form for det menneskelige legeme, ligesom det fastholdes i vores saligt mindede forgænger Pave Clemens 5.s kanon, som offentliggjordes på generalkoncilet i Vienne,³⁴ men også at den er udødelig, og at den, svarende til mangfoldigheden af legemer, som den indgydes i, kan gøres mangfoldig, er mangfoldig, og skal blive mangfoldig. Hvilket er klart fra Evangeliet, når Herren siger: “Men sjælen kan de ikke

32. Luk. 10.34.

33. Jer. 8.22.

34. Koncilet i Vienne (i det sydøstlige Frankrig) fandt sted fra 16. oktober 1311 til 6. maj 1312, dvs. under Clemens 5.

dræbe.”³⁵ Og andetsteds: “Den, der hader sin sjæl i denne verden, bevarer den til det evige liv.”³⁶ Og de, over hvis liv der holdes dom, lover han evig løn og evig straf efter fortjeneste. Ellers ville inkarnationen og Kristi andre mysterier ikke have været til nogen som helst nytte for os, der ville ikke kunne forventes nogen genopstandelse, og de hellige og de retfærdige ville, ifølge apostlen, være “ynkeligere end alle andre mennesker.”³⁷

Men da sandhed på ingen måde modsiger sandhed, slår vi fast, at ethvert udsagn, som står imod troens åbenbarede sandhed, er aldeles falsk, og med henblik på ikke at tillade nogen anden dogmatik, forbyder vi dem på det bestemteste; og alle, som holder fast ved sådanne fejlagtige udsagn eller som sår sådanne højst forbandede hæresier, erklærer vi for i enhver henseende foragtelige og afskyelige hæretikere og vantro, undergravere af den katolske tro, som skal undgås og straffes. Derudover formaner vi med streng forskrift alle og enhver af filosofterne, som holder offentlige forelæsninger på universiteterne og i generalstudierne og andetsteds om, at når de forelæser over eller overfor tilhørere forklarer filosofernes principper eller konklusioner, hvor det er kendt, at disse afviger fra den rette tro – som fx dem om sjælens dødelighed eller enhed og verdens evighed og andre af denne slags –, så skal de overfor dem gøre store anstrengelser for at forsvare og så vidt muligt overbevisende undervise i den kristne religions sandhed og bestræbe sig på at tilbagevise og opløse filosofernes argumenter af denne slags, som alle har en løsning.

Og fordi det ikke rækker i ny og næ at skære ukrudtets rødder over, for hvis det ikke skal fremspire igen, må de komplet rykkes op og deres kim og oprindelige årsager, hvorfra de let fremgår, fjernes, og fordi især længere studier af den menneskelige filosofi – som Gud, med apostlens ord, ødelægges og gør til skamme³⁸ – uden den gud-

35. Matt. 10.28.

36. Joh. 12.25, her ordlyden i *Vulgata*; jf. derimod Bibelselskabets oversættelse: “Den, der elsker sit liv, mister det, og den, der hader sit liv i denne verden, skal bevare det til evigt liv”. Det græske ord er “*psychê*”, som kan betyde både “liv” og “sjæl” (jeg takker den anonyme fagfællebedømmer for at gøre mig opmærksom på dette).

37. 1. Kor. 15.19.

38. 1. Kor. 1.19–20 med citat fra Es. 29.14: “De vises visdom skal ødelægges, de kloges klogskab tilintetgøres.” Også Étienne Tempier citerer 1. Kor. 1.19; jf. Fink (2014) 41.

dommelige visdoms krydderi og uden den åbenbarede sandheds lys tiere fører til fejltagelse end til sandhedens stråleglans; – så fastsætter og bestemmer vi med denne frelsebringende forordning, for at udelukke enhver lejlighed til fejltagelse vedrørende ovennævnte emner, at fremover ingen, som er optaget i de hellige ordner, sekulære eller regulære, eller andre, der juridisk er bundet til dem, må bedrive studier af filosofien eller poesien i generalstudierne eller andetsteds, hvor der er offentlige forelæsninger, i mere end fem år efter grammatikken og dialektikken uden [at begynde] studiet af teologien eller kirkeretten. Men er disse fem år forbi, og en eller anden stadig ønsker at svede over disse studier, så er han fri til det, når han blot samtidig eller adskilt gør sig umage med teologien eller de hellige kanoner,³⁹ så Herrens præster finder frem til disse hellige og nyttige professioner, hvorfra de er i stand til at rense og helbrede filosofiens og poesens forpestede rødder. Og vi formaner om, at disse vedtægter hvert eneste år ved studiestart i hellig lydighed offentliggøres af lederne på steder, hvor generalstudier trives, og af universitetsrektorerne i deres studieinstitutioner.

Så lad intet menneske overhovedet forbryde sig imod denne skrivelse med vores fordømmelse, forkastelse, bestemmelse, forbud, dekret, forordning, statut og mandat eller ubesindigt vove at trodse den. Hvis nogen dog skulle forsøge at gøre dette, så skal han vide, at han vil blive ramt af den almægtige Guds og hans lyksalige apostle Peters og Pauls harme. Givet i Rom i den åbne forsamling, som højtideligt afholdtes i Lateranets højhellige basilika, 19.–20. december i år 1513 efter Herrens inkarnation, i det første år af vores pontifikat.

Tekst 2: Fordømmelsen af uzensureret bogtrykning på koncilets 10. forsamling

Biskop Leo, Guds tjeneres tjener, til evig påmindelse, med det hellige koncils billigelse, [meddeler følgende]. Blandt de bekymringer, som vejer på vores skuldre, er vores stadige omsorg for at føre dem, der tager fejl, tilbage på sandhedens vej, og at gøre dem til en gevinst for Gud (med hans medvirkende nåde). Det er dette, som vi så sandelig stræber efter, det er målet, som vi retter vores ånd ind på, og som vi våger over med hengiven opmærksomhed.

39. Dvs. kirkeret (kanonisk ret).

Sikkert og vist kan man med lethed opnå litterær dannelse ved at læse bøger, og bogtrykkerkunsten, som – på velvillig guddommelig befaling – er blevet opfundet eller forbedret og forfinet netop i vores tid, har givet de dødelige mange fordele, da man med ringe omkostning kan erhverve et enormt antal bøger, ved hjælp af hvilke de begavede meget passende kan dyrke litterære studier; og deraf kan let fremgå mænd, og især katolske, med færdigheder i alle sprogene – og man ønsker den hellige Romerske Kirke en overflod af sådanne folk –, og som også kender de vantro og er i stand til at undervise dem i de hellige grundsætninger og gennem den kristne tros doktrin til deres egen frelse føje dem til de troendes fællesskab.

Men nu er den af mange ytrede klage kommet os og den apostolske stol for øre, at nogle trykkemestre i forskellige dele af verden vover at trykke og offentligt at sælge både bøger, som er oversat til latin fra blandt andet græsk, hebraisk, arabisk og aramæisk,⁴⁰ og taler på latin og folkesprogene, som indeholder fejl i troen samt skadelige læresætninger helt modsat den kristne tro, og som defamerer personer af hæderværdigt omdømme; læsningen af dem er ikke blot ikke opbyggelig for læserne, som tværtimod [herigennem] forfalder til de værste fejl i troen, livet og sæderne, og deraf er ofte opstået skandaler, som erfaringen lærer os, og dagligt må endnu større [skandaler] frygtes. Derfor tager vi det på os – så ikke det, som for frelsens skyld og til Guds ære og troens forøgelse samt de gode kunsters fremme er blevet opfundet, slår om i det modsatte og fører til tab af frelsen for Kristi troende – at drage omsorg for bogtrykningen, for at ikke de gode kim fremover skal vokse sammen med tornene eller gift blandes i medicinen.

Da vi altså vil sørge for et egnet middel til dette, og forretningen med at trykke bøger så meget mere vil trives, hvis den fra nu af effektivt, opmærksomt og årvågent bringes under opsyn, så bestemmer og forordner vi med dette hellige koncils billigelse, at fremover og til evig tid ingen, hverken i vores by⁴¹ eller i andre byer og stifter, må give sig af med at trykke eller lade trykke nogen bog eller noget som helst andet skrift, – med mindre de da først, under trussel om ekskommunikation, gratis og uden forsinkelse er blevet grundigt undersøgt og godkendt med underskrift af, i byen, vores

40. Den latinske tekst har '*Chaldaeae*'; dermed menes aramæisk. Universitetet i Bologna havde i 1520'erne et professorat i hebraisk og aramæisk, jf. Grendler (2002) 15.

41. Dvs. Rom.

vikar og mesteren af Det hellige Palads,⁴² eller af, i andre byer og stifter, biskoppen eller en anden, som er udpeget af biskoppen, og som har kendskab til den videnskab, som bogen eller skriftet, der skal trykkes, handler om, samt af den inkvisitor, [som er ansvarlig] for hæretiske uregelmæssigheder i den by eller det stift, hvor trykningen af bøgerne skal finde sted.

Men den, som handler anderledes, skal – ved siden af tabet af de trykte bøger og deres offentlige afbrænding, betaling af 100 dukater (uden håb om reduktion) til opførelsen af apostelfyrstens basilika⁴³ i byen og et helt års suspension af retten til at trykke – lide straffen at blive ekskommunikeret. I tilfælde af tiltagende genstridighed skal han desuden af hans biskop henholdsvis vores vikar revses sådan med alle retsmidler, at ingen finder på at forsøge at efterligne hans eksempel.

Så lad intet menneske overhovedet forbryde sig imod denne skrivelse med vores statut og forordning eller ubesindigt vove at trodse den. Hvis nogen dog skulle forsøge at gøre dette, så skal han vide, at han vil blive ramt af den almægtige Guds og hans lykkelige apostle Peters og Pauls harme. Givet i Rom i den åbne forsamling, som højtideligt afholdtes i Lateranets højhellige basilika, 4. maj i år 1515 efter Herrens inkarnation, i det tredje år af vores pontifikat.

Litteratur

Averroes 1953. *Averrois Cordubensis Commentarium magnum in Aristotelis De anima libros*. Tekstkritisk udgave ved F.S. Crawford. Cambridge (Massachusetts).

Averroes 2014. “Den afgørende diskurs / Faṣl al-Maqāl”. In S. el-Jaichi og J.A. Sabih (eds.), *I Averröes’ fodspor: Samtalen mellem religion og filosofi*. København: 163–224.

Bibelen. Bibelselskabets online-udgave (https://www.bibelselskabet.dk/brugbibelen/bibelenonline/1_Mos/1; konsulteret 28. februar 2020).

42. Mesteren af Det hellige Palads var på det femte Laterankoncils tid pavens teologiske rådgiver og kunne også fungere som pavelig diplomat; se Tavuzzi (1997) 75–8 (med fokus på den thomistiske teolog Silvestro Mazzolini da Prierio, som beklædte embedet fra sidst i 1515 til 1527).

43. Dvs. Peterskirken.

- Burnett, C. 2005. "Arabic into Latin: the reception of Arabic philosophy into Western Europe". In P. Adamson og R.C. Taylor (eds.), *The Cambridge Companion to Arabic Philosophy*. Cambridge (U.K.): 370–404.
- [*Concilium Lateranense*] 1520. *Sanctum Lateranense concilium novissimum sub Iulio II. et Leone X. celebratum*. Rom.
- Constant, E.A. 2002. "A Reinterpretation of the Fifth Lateran Council Decree Apostolici regiminis (1513)." *The Sixteenth Century Journal* 33,2: 353–79.
- Cranz, E.P. 1976. "Editions of the Latin Aristotle Accompanied by the Commentaries of Averroes". In E.P. Mahoney (ed.), *Philosophy and Humanism. Renaissance Essays in Honor of Paul Oskar Kristeller*. Leiden: 116–28.
- Ebbesen, S. 1998. "Averroism". In E. Craig (ed.), *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Bd. 1. London: 595–98.
- Fink, J.L. 2014. "Pariserartiklerne af 1277. Dansk oversættelse af og indledning til *Articuli condempnati a Stephano episcopo Parisiensi anno 1277*". *Aigis* 14,1: 1–69.
- Grendler, P.F. 2002. *The Universities of the Italian Renaissance*. Baltimore.
- Hasse, D.N. 2004. "Aufstieg und Niedergang des Averroismus in der Renaissance: Niccolò Tignosi, Agostino Nifo, Francesco Vimercato". In J.A. Aertsen og M. Pickavé (eds.), *Herbst des Mittelalters? Fragen zur Bewertung des 14. und 15. Jahrhunderts*. Berlin: 447–73.
- Hasse, D.N. 2007. "Arabic philosophy and Averroism". In J. Hankins (ed.), *The Cambridge Companion to Renaissance Philosophy*. Cambridge: 113–33.
- Mahoney, E.P. 2000. *Two Aristotelians of the Italian Renaissance, Nicoletto Vernia and Agostino Nifo*. Aldershot.
- Nardi, B. 1958. *Saggi sull'aristotelismo padovano dal secolo XIV al XVI*. Firenze.
- Pine, M.L. 1986. *Pietro Pomponazzi: Radical Philosopher of the Renaissance*. Padova.
- Pomponazzi, P. 1990. *Abhandlung über die Unsterblichkeit der Seele*, oversat af B. Mojsisch [med latinsk tekst]. Hamburg.

- Schmidt, B. 2013, *Die Konzilien und der Papst: Von Pisa (1409) bis zum Zweiten Vatikanischen Konzil (1962–1965)*. Freiburg.
- Tavuzzi, M. 1997. *Prierias. The Life and Works of Silvestro Mazzolino da Prierio, 1456–1527*. Durham – London.
- Taylor, R.C. 2000. “‘Truth Does Not Contradict Truth’: Averroes and the Unity of Truth”. *Topoi* 19: 3–16.
- Thomas Aquinas 1976. *De unitate intellectus contra Averroistas*. In *Opera omnia*, ed. Leonina. Bd. 43. Rom: 243–314.
- Wirmer, D. 2008. “Nachwort”. In Averroes, *Über den Intellekt*. Freiburg: 287–421.
- Wohlmuth, J. 2000. *Dekrete der ökumenischen Konzilien. Band 2. Konzilien des Mittelalters vom ersten Laterankonzil (1123) bis zum fünften Laterankonzil (1512–1527)*. Paderborn – München – Wien – Zürich.